

Psikolojiye Giriş

Ders 12

Evrim, Duygular ve Mantık: Duygular Kısım 2

Profesör Paul Bloom: Bugün duygular konusuna kaldığımız yerden devam edeceğiz. Duygular iki bölümlük bir ders ve belirli konular üzerinde devam ediyoruz.

Bugün, geçen haftaki derste gülümseme ile insan olmayan primatlar üzerine sorulan bir soruya yanıt vererek başlamak istiyorum. Çok iyi bir soruydu. Konu, insanların farklı mesajlar iletmek üzere farklı türlerde gülümsemeleri olduğunu bilmemiz üzerineydi. Soru, “Peki, şempanze ya da goril gibi insan olmayan primatlarda da bu türden gülümsemeler var mı?” idi. Ve ben de, dünyanın gülümseme uzmanı ile iletişime geçtim, ancak e-maillerime yanıt vermedi. Ben de dünyanın ikinci gülümseme uzmanı ile temasa geçtim ve yanıtı hayır yönündeydi, insan olmayan primatların gülümsemelerinin neredeyse tamamı çekingen gülümsemeye karşılık gelmektedir. Bunlar, “bana zarar verme” gülümsemeleridir. İnsanda gördüğümüz “çekingen gülümsemenin” eşdeğerleridir. İnsan olmayan primatlar selamlaşmak için gülümsemediklerinden, “selamlama gülümsemesi” ya da Pan-Am gülümsemesinin, ya da gerçek mutluluğun ifadesi olarak gülümsemenin karşılığı yoktur. Duchenne gülümsemesinin bir karşılığı bulunmamaktadır. Benim bildiklerim bunlar. Eğer dünyanın gülümseme uzmanı mailime yanıt verir ve farklı bir şey söylerse sizi de bilgilendiririm.

Bir diğer konu. Dersimizin başlangıç konusuna dönerek bir üzerinden geçecek olursak, duyguların farklı işlevleri üzerine konuştuk. Gülümseme ve yüz ifadeleri üzerine konuştuk. Ardından sosyal olmayan bir duyguya, korkuya değindik. Ardından da sosyal duygulara değindik. Akrabalarımıza yönelik sosyal duygularımıza ve bunların evrilmesine yol açacak belirli evrimsel nedenler üzerinde durduk. Geçen dersin sonuna doğru, hayvanlar ve yavruları arasındaki ilişki, özellikle çocuklarıyla çok yakın bir ilişki kuran insanlar ve diğer memeliler ve kuşlar üzerinde durmuştuk.

Bizler niceliğe değil, niteliğe yatırım yapıyoruz. Hayatım boyunca çok az çocuk sahibi olabilirim. O zaman benim evrimsel taktiğim, bu az çocuğa çok fazla özen göstermek ve hayatta kaldıklarından emin olmak olacaktır. Eğer 100 çocuk sahibi olacak olsam, bunlardan birkaçının kaybı benim için kabul edilebilirdir, ancak eğer sadece beş, ya da 1-2 tane çocuğum olarsa, benim için çok değerli olacaktır. Dolayısıyla, bizim gibi türlerin evrimsel hikâyesi ebeveyn ve çocuk arasında oldukça uzun süren bir bağlılık ve derin bağları içermektedir. Ve geçen hafta da, ebeveynlerin çocuklarına nasıl yaklaştıkları üzerine konuşmuştum.

Ve bu derse de, ebeveynlerin yavrularına verdikleri tepkilerle ilgili bir belgeselden bir örnekle başlamak istiyorum, ancak bu örnek bizim türümüze ait değil. Nedeni de şu. Bir benzetmeyle bunun nedenini açıklayacağım. Din psikolojisi çalışan bir arkadaşım var. İnsanların neden dini inançlara sahip olduğunu çalışıyor. Ve bana, ne zaman uzmanlık alanı dışından birisiyle konuşsa, onlara “Evet, gerçekten de insanların neden İncil’e inandığını, Şabat günü mumlar yaktığını, ya da kiliseye gittiğini inceliyorum” demediğini, çünkü bunların insanların sahip olduğu inançlar olduğunu ve onlar üzerine çalıştığınızı söylediğinizde kafalarının karışacağını “neden böyle bir şey çalışmak isteyesin ki?” diyeceklerini ya da alınacaklarını söylemişti. Eğer bir topluluğa dinin psikolojisi hakkında bir şeyler anlatacaksanız, en iyisi yabancılara ait olanlarla başlamaktır. Dolayısıyla, başlarına yağ süren insanları anlatarak başlarsınız.

Dan Sperber, yazın erkeklerin başlarına yağ sürdükleri bir kültürden söz etmektedir. Ve yağ tabii ki de erimektedir ve bu da o kültürde yaptıkları şeylerden birisidir – ve siz de ruhlara ya da ağaçların konuştuğuna inanan bu kültürden söz edersiniz. Bu kültürü çalıştığınızı söylersiniz ve onlar da “Ah, ne kadar ilginç. Neden buna inanıyorlar acaba?” derler. Ve siz de bu yolu, sizin de kültürünüzde de olan daha yaygın şeylerden bahsetmek üzere kullanırsınız. Yabancı olanı kesinmiş gibi kabul etmediğimiz gerçeğini, kesinmiş gibi kabul ettiklerimizin bilimsel olarak çalışılmasını açıklamak için kullanırsınız.

Ve bu tabii ki de, genel olarak doğrudur. Bu William James’ten yaptığımız alıntıda sözünü ettiği bize çok doğal gelen şeyler gibi, oldukça garip bazı şeylerin diğer türlere çok doğal gelmesiyle de ilişkilidir. Ve bunun aynı zamanda, çocuklarımıza olan sevgimiz gibi şeylerden söz ettiğimizde de geçerli olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla, çocuklarımıza olan sevgimize bilimsel olarak bakmanın bir yolu, çocuklarımıza hissettiğimiz sevginin kutsal olduğunu, özel olduğunu kabul etmek değildir, onun yerine diğer türlerde buna bakmaktır. Bunun en güzel örneklerinden birisi, çocuklarına bakma ve eşleşme davranışları “Penguenlerin Yürüyüşü” adlı filmde çok güzel bir şekilde gösterilen imparator penguenleridir. Ve bu, son derece ayrıntılı ve nazik üreme ve yavrularına bakma sistemlerinden dolayı oldukça ilginçtir.

Bunun örneklerini gösterebilmek üzere, size bu filmde bazı klipler izleteceğim. Başlangıçta, bu noktaya gelmek üzere, sudan çıkarak üreme bölgelerine gelmek için çok uzun bir yol yürüyorlar. Üreme bölgeleri rüzgârdan korunan, tüm sürüyü bir arada tutabilecekleri oldukça katı bir buz kütesinin üzerindedir. Üreme burada gerçekleşmekte ve yumurtalar burada üretilmektedir. Film de tam bu noktada başlamaktadır [film oynatılıyor].

“Penguenlerin Yürüyüşü”, sadece “Fahrenheit 9/11” tarafından geride bırakılan tüm zamanların en popüler ikinci belgeselidir. İnsanlar, belgesele çok farklı şekillerde tepki verdiler ve bu hayvan davranışından insan davranışına yapılabilecek genellemeler düşünüldüğünde oldukça bilgilendiricidir. Bazı muhafazakâr yorumcular bunu sevgi, güven ve tekeşlilik gibi ailevi değerlerin kutsanması olarak gördüler.

Güzel ve doğru olan her şeyden nefret eden [gülüşmeler] bazı liberaller ise, “Evet, bir üreme mevsimi boyunca tek eşliler. Bu bir yıl böyle. Ardından gidip yeni bir eş buluyorlar. Bunu bir araya getirdiğinizde, oldukça şıllıkça.” şeklinde yanıt vermişlerdi [gülüşmeler].

Bence daha önemlisi, insanlar bu hayvanların gösterdiği zengin, düzenli ve sistematik davranışlardan etkilenmişlerdi. Basitçe, bu davranışları televizyondan, filmlerden, kültürden, okuldan öğrenmemişlerdi. Bu türden karmaşık bir davranış onlara çok doğal geliyordu. Ve yaratılışçılık ya da akıllı tasarım yanlılarının bir kısmının, Tanrı'nın varlıkları farklı hayvanların yaşamkalımını sağlayacak şekilde nasıl da derin ve karmaşık olarak yarattığının bir göstergesi olarak almaları anlaşılırdır. Darwinyen bir bakış açısından, Darwinyen bunun bir tesadüf sonucu olmayacağı konusunda yaratılışçıyla hemfikir olacaktır, çünkü bu oldukça karmaşıktır, ancak ona şöyle görünmektedir – bu biyolojik adaptasyonun mükemmel bir örneğidir, özellikle çocukların ebeveynlerinin genlerini paylaşması dolayısıyla ebeveynlerin çocuklarının yaşamkalımını sağlayacak şekilde evrilmiş olmalarıyla ilişkili olan ebeveyn bakımı adaptasyonunun örneğidir.

Ve bunun bir de diğer yönü, çocukların ebeveynlerine nasıl tepki verdikleri, küçük çocukların çevrelerindeki yetişkinleri nasıl taklit edip yanıt vermek üzere yapılandırıldıklarına ilişkin yönü vardır. Buna ilişkin bazı kuramların üzerinde hızlıca durmuştuk. Ve geçen derste konuştuklarımızı hızlıca özetleyeceğim. Bebekler en yakınlarında olana bir bağlanma geliştirecektir. Genellikle annelerini tercih edeceklerdir, çünkü tipik olarak en yakınlarında olan kişi anneleri olmaktadır. Annelerinin yüzünü, kokusunu, sesini tercih edeceklerdir. Önceleri bebeklerin doğduğu anda sihirli bir basımlama anı olduğuna dair bir düşünce vardı, bebek doğduğunda annesini görmeli ve “bam” bir bağ kurulmuştur. Eğer bebek bunu yapamazsa, ileride bağlanmayla ilişkili çok kötü şeyler olacaktır. Bu aptalca. Özel bir an, özel bir beş dakika ya da özel bir saat olduğunu düşünmek için bir neden yok. Tüm zaman boyunca, bebekler kendilerine en yakın olan hayvana bir bağlanma gerçekleştirecektir. Bu hayvanı, örtük bir düzeyde, bilinçaltı bir düzeyde, akrabaları olarak tanıyacaklardır.

Peki, bu nasıl çalışmaktadır? Bebeğin beyni nasıl oluyor da, bu hayvana bir bağlanma geliştiriyor? Skinner'dan hatırlayacağınız üzere, edimsel koşullama buna iyi bir yanıt oluşturabilir. Ve bu “dolap teorisi” olarak bilinmektedir, bebekler annelerini severler çünkü anneleri yiyecek sağlar. Etkinin yasağıdır bu. Bu edimsel koşullamadır. Annelerinden yiyecek almak üzere ona yöneleceklerdir. Ve bir bağlanma geliştireceklerdir, çünkü anneleri yiyecek sağlamaktadır. Bu teoriye, Bowlby tarafından geliştirilen ve iki şeyin işlemekte olduğunu ileri süren daha doğuştancı, kalıtımsalcı bir teoriyle karşı çıkmıştır. Rahatlama, sosyal etkileşim ve yabancı korkusu sonucunda anneye doğru bir yönelim olmaktadır.

Şimdi, gerçek hayatta, bu iki çekim aracı arasında bir ayırım yapmak zor çünkü size rahatlama ve sosyal etkileşim sağlayan kadın ile sütü sağlayan kadın aynı

kişidir. Ancak laboratuvarında bu ikisini ayırt edebilirsiniz. Ve geçen hafta filmlerini gördüğünüz Henry Harlow'un da yaptığı tam da budur. Harlow, primatları iki farklı türde anneye maruz bıraktı. Birisi telden bir annedir. Bir Skinnerci anne. Bu yemek sağlayan annedir. Diğer ise, rahat olacak, sıcaklık ve kucaklama sağlayacak şekilde düzenlenmiş olan havlu annedir. Ve soru, “yavrular hangi anneye yönelecektir?”. Ve filmlerden de hatırlayacağınız üzere, yanıt oldukça kesindir. Bebekler yemek yemek üzere tel anneye yönelmektedir – karakterlerden birisinin dediği gibi “Yaşamak için yemelisiniz”. Ancak havlu anneyi sevdiler. Sıcak ve kucaklayan anneye bağlanma geliştirdiler. Tehdit edildiklerinde bir sığınak olarak kullandıkları da bu annedir. Etrafı keşfetmek üzere sığınma merkezi olarak kullandıkları da bu annedir.

Peki. Ve aslında – ah, bu sadece – bir resim var. Ve bu aslında beni – bir şey dışında, akrabalarımıza yönelik duygularımıza dair soruların sonuna getiriyor. Sorabileceğiniz bir soru, “Ya, hiçbir temas yoksa?” olabilir. Bunun etkilerini düşünebilirsiniz – pek çok kişi çocukların yetişkinlerle erken yaşlardaki ilişkilerinin ileride nasıl birisi olacağına etkilerini merak eder. Bu günlük bakım gibi sosyal tartışmalarda oldukça önemli olmaktadır. Dolayısıyla, pek çok psikolog “Bir çocuğun ebeveynlerinden biri, daha çok annesi tarafından yetiştirilmesi mi daha iyi, yoksa günlük bakım kreşlerine gitmesi fark eder mi? Çocuk altı aylıkken bu kreşlere gitse ne olur? İki yaşındayken kreşe gitse ne olur? Bu çocuğu nasıl etkiler?” gibi sorularla ilgilenmektedir. Kısa yanıt, kimse gerçekten bilmemektedir. Arada incelikli farklılıklar olup olmadığına dair pek çok tartışma ve karşıt fikir bulunmaktadır. Ancak, bunun çok da fark etmediğini biliyoruz. Okula başlayana kadar, anneniz, ya da anne ve babanız ya da sadece babanız tarafından yetiştirilmeniz – benim ebeveynlerim üç aylıkken beni bir günlük bakım merkezine verdi – sizin için çok büyük bir fark yaratmayacaktır, belki küçük birtakım değişiklikler olacaktır ancak bunun da hangi yönde olacağı açık değildir. Ancak, çok büyük bir fark yaratmayacaktır.

Peki ya hiçbir temas yoksa? İnsanların hiç havlu annelerinin olmadığı, bağlanacakları kimsenin olmadığı durumlarda ne olacaktır? Gerçek dünyada, böyle bir konuda bir deneyi tabii ki yapamazsınız. Ve gerçek dünyada, bu sadece çok trajik durumlarda olmaktadır. Ancak bunun üzerine de çalışılmıştır. Yine Harlow, çelik kafeslerde sadece bir tel anneyle yalnız olacak şekilde maymunlar yetiştirmiştir. Diğer bir deyişle, ihtiyaçları olan tüm beslenmeyi almışlardır ancak hiç annelik almamışlardır. Ve görülen o ki, bir çeşit psikozlu maymunlar ortaya çıkmıştır. Çok çekingendirler. Oyun oynamazlar. Kendilerini ısırırlar. Cinsel olarak yetersizdirler. Sosyal olarak yetersizdirler. Annelik açısından yetersizdirler. Bir vakada, yalnızlık içinde yetiştirilen bu maymunlardan birisi yapay olarak döllenmiştir. Yavrusu olduğunda kafasını yere vurmuş ve öldürene kadar ısırılmıştır. Yani, bu göstermektedir ki - bu bir primatın gelişimi için bir tür erken bağlanma, erken ilişki kritik olduğunun çok ciddi bir göstere midir.

Son derece açık ki, insanlarla bu türden deneyler yapılamaz, ancak doğal bazı deneyler var, çok az sosyal temas içeren kötü yetimhanelerde büyüyen insanlar ve bu çocuklar – eğer – diğer bir deyişle, bu çocuklar beslenmektedirler, ancak hiç

kimse onları kucaklamamaktadır. Bu çocukların, bu durum yeterince uzun sürdüğünde, sosyal ve duygusal gelişimlerinde oldukça şiddetli problemler ortaya çıkmaktadır. Duygusal bir açıdan, çoğunlukla doyumsuzlardır. Gerçekten destek ve kucaklamaya ihtiyaç duymaktadırlar, aksi takdirde ilgisiz hale gelmektedirler. Şimdi, bu noktada iyi bir haber var, eğer bu çocuklara ya da maymunlara yeterince erken müdahale ederseniz, bu kötü gelişimin etkilerini tersine çevirebilirsiniz. Maymun terapistlerinin yaptığı bir başka çalışma vardır. Yaptıkları şu, bir maymunu alıyorlar, çelik bir kafeste yetiştiriyorlar, ardından kafesten çıkarıyorlar, maymun bir tür psikopata dönüşmüştür, ardından yanına daha küçük, etrafta ahmaklıklar yapan, zıplayıp hoplayan bir maymun gönderirler. Kendilerini etrafta sürekli takip eden, üstlerine tırmanan bu küçük maymunla vakit geçirmek aşamalı bir iyileşmeye yol açmaktadır. Yalnız maymunun daha iyiye gitmesini sağlamaktadır.

İnsanlar için de çok benzer bir etki olabilir. Bu konuda bir başka hikâye – bir deneyden değil ama bir anekdottan alınan durum şöyledir, çocuklar bir buçuk yaşında hiçbir sosyal temaslarının olmadığı çok kötü bir yetimhaneden alınarak zihinsel engelli kadınların yanına verilmişler ve bu kadınlar da onlara çokça temas ve kucaklama sağlamış ve bildiğimiz kadarıyla da normale dönmelerine yardımcı olmuşlardır. Ve akrabalarımıza karşı, çocuklarımıza karşı ve ebeveynlerimize karşı hissettiğimiz duygular hakkında söylemek istediklerim bu kadar. Herhangi bir soru ya da fikir var mı? Evet.

Öğrenci: Yetimhanelerdeki çocuklar birbirlerine rahatlama sağlar mı?

Profesör Paul Bloom: Bu iyi bir soru. Yetimhanelerdeki çocuklar birbirlerine rahatlama sağlar mı? Bilmiyorum. Oradaki durum muhtemelen böyle olmayabilir – problem yetimhanelerde bu kötü koşullardaki çocukların bebek olmaları ve çok küçük yaşta olmalarından dolayı birbirlerini rahatlatabilecek durumda olmamalarıdır. Bu gerçekten ilginç bir soru. Ya bu, çocukların hiçbir havlu anne desteği olmadan yetiştirildikleri ancak birbirleriyle oyunlar oynayıp birbirlerine destek olabildikleri bir yer olsaydı ne olurdu acaba? Bunun yanıtını bilmiyorum.

Ders Asistanı: Evet.

Profesör Paul Bloom: Evet? Buna ilişkin kanıt var mı?

Ders Asistanı: Evet, var. [duyulmuyor].

Profesör Paul Bloom: Evet [gülüşmeler]. Yanıt, buna ilişkin kanıt olduğu [gülüşmeler], herkesin bildiği gibi [gülüşmeler] çocuklar arasında bu türden bir destek maymunlara ve çocuklara yardımcı olabilir. Başka bir soru var mıydı? Evet.

Öğrenci: Peki bu bize, orta düzey hakkında ne söylüyor, ebeveynin sadece biraz destek olduğu ve çok da fazla [duyulmuyor].

Profesör Paul Bloom: Doğru. Yani bu – soru şuydu, “Bu bize orta düzey hakkında ne söylüyor?” Evet, bunlar sıra dışı örnekler, peki biz orta düzey durumlar

hakkında ne biliyoruz? Düşünelim ki, bi kafeste yetiştirilmediniz, Romanya’da bir yetimhanede büyümediniz, ancak ebeveynleriniz de sizi o kadar da sık kucaklamıyor. Sizi pek de fazla sevmiyorlar. Bunun bir insan üzerinde etkileri olduğuna dair iyi bir kanıt yok. Önümüzdeki haftalarda bunun üzerinde çok daha ayrıntılı olarak duracağız, ancak problem şu ki, çok da sıcakkanlı olmayan ebeveynlerin çocuklarının da sıcakkanlı olmadıklarını biliyoruz, ancak bunun genetik bir ilişkiden mi yoksa çevresel bir etkiden mi olduğu ayrımı o kadar da net değil. Bildiğimiz şey, orta düzeydeki etkilerin çok dramatik sonuçları olmadığı. Dolayısıyla, uç örneklerden uzaklaştığınızda etkiler daha zor görünür hale geliyor ve ortaya çıkarmak için çok dikkatli bir deneysel inceleme gerektiriyor. Burada bana göre, söylememizde sakınca olmayan şeyin, çok uç durumlar dışında ne tür etkilerin olduğunu bilmediğimizdir. Ancak, eğer bazı etkiler varsa bunlar da çok büyük ve dramatik etkiler değil.

Peki. Hayvanların akrabalarına yönelik iyi duyguları, duygusal çekimleri evrimsel bir bakış açısından çok da büyük bir bulmaca değil. Evrim, yavrularınızda ne kadar geninizin çoğaldığı ve kopyalandığı gerçeğine dayanan kuvvetlere dayalı olarak işlemektedir. Dolayısıyla, hayvanların yavrularına bakacak şekilde yapılandırılmış olmaları da oldukça anlamlıdır. Ve hayatta kalmak üzere yapılandırılmış olan yavruların da ebeveynlerine bir bağlanma geliştirmeleri aynı şekilde anlamlıdır. Ancak, asıl kafa karıştırıcı olan ise, insanlar dahil olmak üzere hayvanların akrabaları olmayanlarla kurdukları oldukça hassas ilişkilerdir. Özellikle, hayvanlar akrabaları olmayanlara karşı duyarlıdır. Akrabalık ilişkiniz olmayan insanlara karşı duyarlısınızdır. Bunun pek çok örneği vardır. Hayvanlar birbirlerine bakarlar. Siz arkadaşınızın sırtındaki bit ve böcekleri ayıklarsınız, o da sizinkileri ayıklar. Uyarı çığlıkları atarlar.

Uyarı çığlıkları – Tüm hayvanlar uyarı çığlıkları yaparlar. Siz de – bilmiyorum. Siz küçük bir hayvansınız, büyük bir hayvan yaklaştığında “Hey” diye bağırsınız. Bir tür çığlık atarsınız ve herkes kaçar. Ve bu sizin için büyük bir risk anlamına gelmektedir, ancak yine de çoğunlukla sizinle akrabalık ilişkisi olmayanları korumak için bunu yaparsınız. Hayvanlar sıklıkla çocuk bakımında yardımlaşır. Ve çok soğukkanlı, genin hayatta kalması şeklinde doğal seçilimci bir bakış açısından, bir günlüğüne bana çocuğunuzu emanet etseniz, ben de onu sağlayacağı protein için yer ve şöyle derim “bunlar benim genlerim değil ve aslında benim çocuklarıma daha fazla yardım sağlar”. Yine de, olan biten pek de böyle değildir.

Hayvanlar yiyecek paylaşırlar. Aslında, oldukça çirkin bir hayvan olan vampir yarasaya yiyecek paylaşır. Vampir yarasalar, mağaralarda yaşar ve buradan dışarı uçarlar. Sıklıkla da, içlerinden bir tanesi büyük bir vurgun yapar. Bu yarasaya bir at bulur, atı ısırır, büyük miktarda kan emer ve geri uçar. Ve döndüğünde yaptığı, bu kanı kendisine saklamaz. Aksine, tüm mağara boyunca dolaşır ve diğer tüm yarasaların ağzına kan kusar ve böylece bundan herkes faydalanır. Hoş değil mi? [gülüşmeler]. Şimdi, içinizden şunu demek geliyor “Evet, gerçekten çok güzel. Herkes faydalanıyor.”, ancak bu evrimsel bir bakış açısından bir sorun ortaya çıkarmaktadır.

Hatırlayacağınız üzere, hayvanlar birlikte çalıştıklarında yalnız çalıştıkları duruma göre daha fazla fayda elde etmektedirler. Kazançları kayıplarını telafi etmektedir. Bu durum, “karşılıklı diğergâmlık” olarak bilinmektedir ve şu anlama gelmektedir, benim size karşı iyi olan davranışlarım, özgeci davranışlarım karşılıklılık fikri üzerine temellenmektedir, “Ben de sizden fayda elde edeceğim.” Ve örneğin vampir yarasaları düşündüğünüzde, bunun neden mantıklı olduğunu anlayabilirsiniz. Dolayısıyla, bir vampir yarasa durumunda, büyük vurgun yaptığınız bir durumda bunu diğerleriyle paylaşmanız, sizin için gerekli olanı kullanıp geri kalanı boşa atmanızdan daha iyidir. Ancak, burada bir problem ortaya çıkmaktadır. Bunun kafa karıştırıcı olmasının nedeni budur. Problem sahtekârların varlığıdır. Bunlar ekonomi ve sosyolojide beleşçi olarak da bilinmektedir. Ve sahtekâr ya da beleşçinin yaptığı faydadan yararlanıp bedelini ödememesidir. İki gen düşünün. Birisinin diğerlerinden kan kabul eden ve onlarla paylaşan bir vampir yarasa oluşturduğunu düşünün. Diğer genin ise, diğerlerinden kan kabul ettiğini ancak diğerleriyle paylaşmadığını düşünün. Uzun vadede, “B” geni “A” geninden daha fazla üreyecektir, çünkü tüm diğer yarasalar hastalandığında “B” geni sağlıklı olacaktır. Ve onun yavruları da daha iyi durumda olacaktır.

Daha da keskin bir örnek, uyarı çığlıklarıdır. Örneğin, tarla sincapları bir yırtıcı görüldüğünde uyarı sinyali verirler. Bir uyarı sinyali vermek son derece adaptiftir. Pardon. Bir uyarı sinyaline yanıt vermek son derece adaptiftir. Bir uyarı çığlığı duyarsınız ve “Eyvah” diyerek kaçarsınız. Bir uyarı sinyali vermek ise o kadar adaptif değildir. O zaman iyi bir çözüm uyarı sinyallerini dinlemek ama uyarı sinyali vermemektir. Şöyle bir sistem düşünün – insanlar bara gittiğinde, size alınan içkileri kabul etmek son derece adaptiftir. Ancak, kişinin kendi cüzdanı açısından diğerlerine içki almak o kadar adaptif değildir. İşte bir çözüm. Alınan içkileri kabul et ama diğerlerine içki alma. Ancak herkes bu çözüme başvurduğunda, içki ısmarlama fikri çökerdi. İşte bulmaca burada. Dolayısıyla, aldatmak – aldatan her zaman kısa vadede kazanan olacağından – aldatmamaya göre daha iyi bir strateji ise, işbirliği nasıl evrilmiştir? Evrimsel olarak istikrarlı bir strateji haline nasıl gelmiştir?

Bunun yanıtı, “yalancının saptanmasıdır”. Karşılıklı diğergâmlık ,yalnızca hayvanlar sahtekârları cezalandıracak şekilde yapılandırıldıysa evrilebilir. Sahtekârları tanımalı, sahtekârları hatırlamalı ve sahtekarları cezalandırmaya dair motive olmalısınız. Ve her hayvanın bu kadar karmaşık bir aracı olmasa da, vampir yarasalarının olduğunu biliyoruz. Akıllıca yapılmış bir çalışmada – evrimsel kuram da “evet, bu vampir yarasaların ne yaptığını görüyorum” demektir – ve evrim yarasalar bunun takibini yapmasalar evrilmeyecek bir durumu öngörmektedir. Eğer yarasalar bunun kaydını tutmuyor olsalardı, sahtekârlar kısa sürede çoğunluğu ele geçireceğinden ötürü bu sistem sürmezdi. Sahtekârları takip ediyor olmaları gerekir.

Yapılan deney şu şekildedir – bir vampir yarasa büyük bir kan emmekte ve geriye dönmektedir, ancak bilim adamları onu diğerlerine kan vermektan alıkoymaktadır. Ardından ne olmaktadır? Ardından olan, diğer vampir yarasalar büyük oranda kan emip geri geldiklerinde bencil yarasayı aç bırakmaktadır, tıpkı bara gittiğimizde benim

dışında herkesin bir tur ısmarladığı durumda olduğu gibi. Ve bu tekrar tekrar olmaktadır. En nihayet, siz yine bir tur ısmarlayacak ancak bana vermeyeceksiniz. Ve tıpkı, insanların bedelini ödemediği faydalananları takip ettikleri gibi diğer hayvanlar da bunu yapmaktadır. Ve sahtekârlığa bu duyarlılığın, karşılıklılığa olan odaklanmanın, sosyal davranış ve sosyal duyguların evriminde büyük bir rol oynadığı ileri sürülmektedir.

Bunun klasik bir örneği, Tutuklular İkilemi'dir. Pek çoğunuzun bir ya da iki derste Tutuklular İkilemini görmüş olduğunuzu düşünüyorum. Sosyal bilimlerde önemli yapılardan birisidir. Bilişsel bilimlerde, psikolojide, ekonomide size – dersin yardımcı asistanları size hemen şimdi kullanmayacağınız bir şey dağıtıyorlar. Ancak, bazılarınız Tutuklular İkilemiyle ilk defa karşılaşacaksınız dolayısıyla anlatmama izin verin.

Fikir şöyle. Siz ve bir arkadaşınız bir suç işliyorsunuz. Örneğin, banka soyuyorsunuz. Bu örnek için siz ikinci tutuklusunuz. Yakalanıyorsunuz. Polis sizi bir odaya alıyor ve şöyle diyor, “Olan biten her şeyi bilmek istiyoruz. Özellikle, sizin arkadaşınızı ele vermenizi istiyoruz.” Şimdi, seçenekler şu şekilde ve hiçbir şey sizden gizlenmiyor. Polis Tutuklular İkileminin bir çıktısını alıp sizin önünüze masaya koyabilir. Ve şöyle diyebilir “Bak.” Siz ikinci tutuklusunuz. “İşbirliği yapabilirsin. İki seçeneğin var. Arkadaşınla işbirliği yapabilir ve sessiz kalabilirsin, ya da istismar edebilir ve arkadaşını ihbar edebilirsin.” Ancak polis bunun yanında, “Bak. Eğer – Sana şunu söyleyeyim. Eğer arkadaşınla işbirliği yaparsan ve o seni ihbar ederse, sen ömür boyu hapse gidersin ve o serbest kalır. Eğer sen onu ihbar edersen ve o işbirliği yapar, sessiz kalırsa, o ömür boyu hapse gider sense serbest kalırsın.” der. Peki, ne yaparsınız? Şimdi iyi tarafından, sizin yapabileceğiniz “Hayır. Ben sessiz kalacağım. Ben işbirliği yapacağım” demektir. Eğer arkadaşınızın da işbirliği yapacağına eminseniz, iyi durumdasınız, her ikinizde hapiste çok kısa bir süre geçireceksiniz, ancak arkadaşınız istismar edebilir. Arkadaşınız sizi ihbar edebilir.

Tutuklular İkileminin yapısındaki önem şudur. Sizin ne yaptığınız – arkadaşınız ne yaparsa yapsın, ihbar etmek sizin için daha iyidir. Düşünün ki, siz ikinci tutuklusunuz. Arkadaşınızın sizinle işbirliği yapacağını düşünüyorsunuz. Bilgiyi dışarı sızdırmayacak. Peki, o zaman sizin en iyi seçeneğiniz onu ihbar etmektir. Peki, eğer onun sizi ihbar edeceğini düşünüyorsanız? Yine, en iyi seçeneğiniz onu ihbar etmektir, ancak birlikte davranırsanız ve işbirliği yaparsanız, her ikiniz de sessiz kalsanız oldukça az bir ceza alacaktınız. Ve şunu anlayabilirsiniz, bunun Tutuklular İkilemi olarak adlandırılmasının kaynağını görebilirsiniz, ancak bu her konu için geçerli. Mantık şudur. En iyi durum, diğeri işbirliği yaparken sizin istismar etmenizdir. En kötü durum ise, siz işbirliği yaparken diğeri istismar etmesidir.

Polis olayına dönelim. Sizin için en iyi durum, siz tüm bilgiyi verirsiniz, konuşursunuz ve diğer arkadaşınız sessiz kalır, bir anlaşma yapar ve eve gidersiniz. En kötü durum ise, siz sessiz kalırsınız, o anlaşma yapar ve siz ömür boyu hapse gidersiniz, ancak toplamda en iyisi her ikinizin de işbirliği yapması ve toplamda en

kötüsü her ikinizin de istismar etmesidir. Ve bunu trajik hale getiren ise şudur. Rakibiniz ne yaparsa yapsın, istismar etmek sizin için iyidir, ancak her iki tarafta istismar ettiğinde her ikisi de çok kötü duruma gelmektedir. Başka bazı örnekler de vereceğim. Hayır [bir slaydı kastederek]. Bu sadece, Tutuklular İkilemini anlatan bir karikatürü gösteriyor. Bu kadar yaygın bir şey.

Fikir şu. Karımdan ayrılıyorum. Uzun bir süredir evliyiz. Daha fazla birlikte sürdüremeyeceğimize karar veriyoruz ve ayrılıyoruz. Ayrı evlerde yaşıyoruz ve boşanma hakkında konuşmaya başlıyoruz. Bana öyle geliyor ki – kendime “Bir boşanma avukatı tutmalı mıyım?” diye soruyorum. Şimdi, biliyorum ki boşanma avukatları gerçekten pahalı. Ve bir boşanma avukatı tutmak oldukça zor. Ancak, eğer bir boşanma avukatı tutarsam – ya da ikimiz birden boşanma avukatı tutmazsak, ikimiz de iyi durumda oluruz. Bir arabulucu buluruz. Parayı ortadan ikiye böleriz. Bu iyi olabilir, ancak bir yandan aklım çeliniyor. Eğer ben bir boşanma avukatı tutarsam ve o tutmazsa, benim avukatım onun sahip olduğu her şeyi alır. Ben her şeyi alırım, o her şeyi kaybeder. Belki de nazik olmalıyım. Ama durun. Ya o bir avukat tutarsa ve ben tutmazsam? O zaman ben her şeyi kaybederim ve o her şeyi alır. O zaman ikimiz de bir boşanma avukatı tutmalıyız, ancak o zaman ikimiz de kötü durumda oluruz.

Bizim Ülke A ve Ülke B olmak üzere iki ülke olduğumuzu düşünün. Nükleer silahsızlanmayı gerçekleştirmeli miyim? Oldukça iyi olur. Eğer iki ülke de silahsızlanırsa oldukça iyi olur. İşimize bakar ,vergileri arttırırız, bir ülkenin yaptığı işleri yaparız. Peki, ben silahlansam ve diğer taraf silahlanmasa çok iyi olmaz mı? Onları işgal eder, neleri varsa alırım. Oldukça cezbedici. Ve tabii, eğer ben silahlanmazsam ve diğer taraf silahlanırsa, onlar beni işgal eder ve sahip olduğum her şeyi alırlar. Dolayısıyla, ikimiz de silahlanırsanız ve ikimiz de çok kötü durumda oluruz. Bir kere böyle düşünmeye başladığınızda, Tutuklular İkilemi çerçevesinde ele alınamayacak neredeyse hiçbir şey yoktur.

Uyuşturucu satışı iyi bir örnektir. Düşünün ki, sizden marihuana almak istiyorum, ya da sokaktaki adıyla ot [gülüşmeler]. Benim 1000 dolarım var ve sizden büyük miktarda ot almak istiyorum. Siz de, “Müthiş. Müthiş. Cuma günü öğlen ikide spor salonunun arkasında buluşalım ve alışverişi yaparız. Sen 1000 doları getir, ben de otu getiririm” diyorsunuz. “Çok iyi. Peki. Güzel.” Ve ben de, “Bu çok iyi, bin dolar, ben otu alıyorum, sen de bin doları. Çok iyi, olması gereken bu.” diye düşünürüm. Ancak, aklıma bir şey gelir. “Eğer işler yolunda gitmezse kimsenin polise gideceği yok. O zaman ben de, parayı getirmek yerine neden bir silah götürmeyeyim? Sen otu getirirsin, ben de suratına silahı dayarım, otu alırım ve eve giderim.”

Belki de bunu yapmam, ancak şimdi senin de aynı şeyi düşünmüş olabileceğini düşünüyorum. Sen bir silahla gelebilirsin, suratıma silahı dayarsın, bin dolarımı alır ve evine gidersin. Hiç otum olmaz. Ne içeceğim o zaman [gülüşmeler]. Bu yine de, her ikimizin birden silah getirdiği duruma göre, senin silahın olması ve benim

olmaması daha iyidir. Ama hala, ikimizin de sadece işbirliği yapıp alışverişi yapmamız durumuna göre çok daha kötü durumdayız. İşte bu, Tutuklular İkileminin yapısıdır.

Tutuklular İkilemini sadece gerçekten bunu yaparak anlayabilirsiniz. Dolayısıyla, Tutuklular ikileminin sayısal bir eşdeğeri var burada. Herkesin önünde bir kart olmalı, bir dosya kağıdı. Eğer yoksa, herhangi bir parça kağıt da işinizi görecektir. Lütfen kağıdın bir yüzüne işbirliği, diğer yüzüne ise istismar yazın ve lütfen kendinize bu oyunu oynayabileceğiniz bir eş bulun. Bu tek seferlik bir oyun. İçinizden birisi oyuncu bir. Sağ tarafta bulunan oyuncular, oyuncu bir olacaklar. Diğerisi ise oyuncu iki olacak. Herkesin bir eşi var mı? Eğer üç kişiyseniz, iki kişilik kümeler halinde oynayabilirsiniz, önce iki, sonra iki şeklinde. Aslında en iyisi, oynayacağınız kişiyle daha önce hiç karşılaşmamış ya da konuşmamış olmanız en iyisi. Oyun şu şekilde, ben tamam dediğimde, karşınızdakine tercihinizi göstereceksiniz.

Daha açık hale getirmek gerekirse, siz oyuncu 1'seniz ve işbirliği yaparsanız, oyuncu 2'de işbirliği yaparsa, her ikiniz de 3 dolar alırsınız. Eğer siz oyuncu 1'seniz ve siz işbirliği yaptığınızda diğer taraf istismar ederse, oyuncu 2, beş dolar alır ve siz hiçbir şey alamazsınız. Üç dediğimde kartınızı birlikte oynadığınız kişiye, karşı tarafa gösterin. Bir, iki, üç [gülüşmeler]. Peki. Bu odadaki kaç kişi işbirliği yaptı? Kaç kişi işbirliği yaptı? Kaç kişi istismar etti? [gülüşmeler] Peki. Kaç kişi şu anda beş dolar daha zengin? Peki. Kaç kişi hiçbir şey kazanamadı? [gülüşmeler] Peki. Demek ki öğreniyorsunuz. Yanınızdaki kişinin gerçekten adı birisi olduğunu öğreniyorsunuz [gülüşmeler]. Şimdi, yanınızdaki kişiyi tekrar bulun ve oyunu tekrar oynayın. Ve şimdi, oyunu beş sefer oynayacaksınız. Beş sefer oynayın ve bunların kaydını tutun. Sadece kartları birbirinize gösterin, kaydını tutun ve art arda gösterin. Şimdi [gülüşmeler]. Burada 25 dolar kazanan var mı şu anda? Evet, yirmi beş? Yani, siz –

1. Öğrenci: O dört kere işbirliği yaptı ve ben istismar ettim –

Profesör Paul Bloom: O yirmi, yirmi bir eder [gülüşmeler]. Peki. Bu iyi. Çok iyi. Yani, bu gerçekten dürüstlüğün bir ölçüsü [gülüşmeler]. Yirmi ya da daha fazla kazanan var mı? Onbeş ya da daha fazla? 14 ve daha az? Beş ya da daha az kazanan? Sen iyi bir insansın. Bu iyi. Çok iyi. Oyunu onunla mı oynadın?

2. Öğrenci: Evet.

Profesör Paul Bloom: Kötü çocuk [gülüşmeler]. Bu aslında iyi ve kötü ile ilgili değil. Eskiden çok güzel bir oyun vardı. Yaklaşık 20 sene önce, müthiş bilgisayar bilimcisi Axelrod tarafından geliştirilen basit ama müthiş bir oyun, müthiş bir rekabet oyunuydu bu. Ve Axelrod, insanların Tutuklular ikilemi oynamak üzere bilgisayar programlarını getirdikleri bir yarışma düzenledi. 63 yarışmacı vardı. Ve bazı bilgisayar programları son derece basitti, hep şunu yap, her zaman işbirliği yap, her zaman istismar et, şeklinde çalışıyorlardı. Ve daha üstün, asal sayı çözümleri, prototip yanıtlar, diğerinin davranışlarını çözümlenmek üzere düzenlenmiş programlar gibi bazı programlar vardı.

Ancak, kazanan program Anatol Rappaport tarafından geliştirilmişti. Ve aslında, müthiş bir bilim adamı olan Anatol Rappaport, oldukça ileri bir yaşta bir ay önce vefat etti. Burada ilginç olan, kazanan kendi programıydı ancak onun programı aynı zamanda en basit olanlardan birisiydi. Belki de en basitiydi. Diş diş adını taşıyordu ve çok basit bir şekilde çalışıyordu. Dört satır Basic kodu yeterliydi. İlk kez bir programla karşılaştığında işbirliği yap. İlk kez birisiyle karşılaştığında nazik ol. Ondan sonra, her bir denemede diğer programın bir önceki denemede yaptığını tekrarla. Bu diğer 62 programı yendi.

Ve işte nedeni. Çok güzel bazı özellikleri vardı. Arkadaşça başlıyordu. Hatırlayacağınız gibi, en iyi uzun vadeli çözüm, herkesin nazik olmasıydı. İyi olarak başlıyor, ancak bir saftirik de değil. Eğer onu kazıklarsanız, bir sonraki oyunda o da sizi istismar edecektir. Ancak, yine de affedicidir. Onunla iyi geçinmek mi istiyorsunuz? Nazik olun. Eğer nazik olursanız, o da bir sonraki turda size nazik olacaktır. Ve oldukça açık, hiç karmaşık bir yanı yok ve bu yanı önemli. Sadece bir saftirik olmaması ya da bağışlayıcı olması değil konu. Daha önemlisi, siz onun bir saftirik olmadığını anlayabilirsiniz. Ve yine onun bağışlayıcı olduğunu da anlayabilirsiniz. Ve bu güçlü algoritma, aldatılma ve hile riskinin olduğu durumlarda bile, işbirliği yapmayı öğreniyor ve öğrenilmesine yardımcı oluyordu.

Bazı psikologlar, duygularımızın Tutuklular ikilemindeki farklı dizilimlere karşılık geldiğini ileri sürmüşlerdir. Bizimle işbirliği yapan insanlardan hoşlanırsınız. Bu bizi, diş diş algoritmasının önerdiğine benzer şekilde, gelecekte onlardan hoşlanmaya itmektedir, “Eğer bana şimdi iyi davranırsan, ben de gelecekte sana iyi davranırım.” Kazıklanmaktan hoşlanmayız. Bizi aldatanlara karşı öfke ve güvensizlik hissederiz. Bu da bizi, gelecekte onları aldatmaya ya da onlardan kaçınmaya yöneltmektedir. Ve biz de, bizimle işbirliği yapan birisini aldattığımızda kötü hissederiz. Bu, bizi de gelecekte iyi davranmaya yöneltir. Tutuklular ikileminin hücrelerini yol açtıkları duygulara göre de bölebilirsiniz.

Dün akşam, yedi yaşındaki ve on yaşındaki çocuklarımla bir deney yaptım. Onlara Tutuklular ikilemini anlattım. Boşanma avukatı örneğini vermedim ancak – [gülüşmeler] onun yerine onlara büyük ve güzel çikolata parçaları verdim. Güzel çikolata parçaları, matrisi ayarladık ve oyunu oynattık. Şimdi, yaptıkları çok da ilginç değildi, ancak ilginç olan birbirlerine aşırı öfkelenmeleriydi. Küçük olanı, büyük olan tarafından “Tamam, şimdi birlikte işbirliği yapalım” demek gibi hileler de içerecek şekilde sürekli aldatıldı. “Peki, tamam.” Ve küçük olan işbirliği yapar – “İstismar!” [gülüşmeler]. Ve yanıt tabii ki de öfkeydi, ancak diğer büyük olan da suçluluk hissetmiyordu, onun yerine öfkeliydi. Bu tür şeyleri gerçek hayatta sürekli görürüz.

Tutuklular ikilemini biliyorsunuz ancak aşına olmayabileceğiniz bir başka oyun daha var. Adı ultimatoyu. Kaçınız ultimatoyu ile daha önce karşılaştı? Peki, bazılarınız. Çok basit. Bir eş seçiyorsunuz. Çok basit bir oyun. Ekonomistler bunu çalıştırdıklarında, aslında gerçek para ile çalışıyorlar. Ancak, benim bunu oynamanızı sağlayacak param yok. Biriniz “A”, diğerini “B” olacak. Bana göre sağ

tarafında olanlar “A” oyuncusu olacak. Diğeri “B” olacak. Çok basit bir kuralı var. “A” oyuncusunun “B”ye dönüp bir teklifte bulunmasını istiyorum. “A”nın 10 doları var. “B”ye 1 dolardan 10 dolara kadar istediğiniz kadarını verebilirsiniz. “B” sadece bir şey yapabilir. “B” teklifi kabul edebilir ve eğer “B” kabul ederse, teklif edilen parayı evine götürür, “A” ise kalan miktarı alır – ya da “B” reddedebilir. Eğer “B” reddederse, hiçbir şey alamaz. İki taraf da hiçbir şey alamaz.

Herkes için açık mı? Şimdi “A” “Sana şu kadar dolar vereceğim” diyecek, “B” ister “peki” diyebilir ve “B” önerilen parayı alır, “A” ise geride kalanı alır, ya da “B” “Reddediyorum” diyebilir ve her iki tarafta hiçbir şey alamaz. Dolayısıyla, bu oyun iki aşamada gerçekleşmektedir. İlk aşamada, “A”nın “B”ye bir teklifte bulunmasını istiyorum. “B” henüz bir şey yapmamaktadır. Teklifinizi yapın. Teklifiniz sadece tek kelime olmalıdır. Teklifinizi açıklamayın. Sadece teklifi yapın. Peki. İkinci aşama. Müzakere etmeyin [gülüşmeler]. İnsanların el sıkıştıklarını görüyorum ve bu çok karmaşık. 1’den 10’a kadar bir sayı olmalı, bir pozitif tamsayı. Ve üçe kadar saydığınızda “B”nin tek bir kelime söylemesini istiyorum ve istediğiniz kadar yüksek sesle söyleyebilirsiniz. Kabul ya da ret. Bir, iki, üç [gülüşmeler].

Oh. Kaç kişi kabul etti? Hiç reddeden var mı? Güzel. Peki. Kaç kişi 10 dolar teklif etti? [gülüşmeler] Kaç kişi beş dolardan fazla teklif etti? Peki. Kaç kişi bir dolar teklif etti? Peki. Bir dolar önerdiğinde sen kabul ettin mi? Başka bir dolar teklif eden var mı? Bir dolar teklif ettiğinde eşin kabul etti mi? Peki. Kaç kişi dört ya da beş dolar teklif etti? Peki. Bu aslında ilginç bir oyun çünkü bir doları kabul eden kişi aslında rasyonel davranıyordu. Bir dolar sıfır dolardan daha iyidir. İnsan mantığının psikolojisine göre, mantıklı bir açıdan, bir doların sıfır dolardan daha iyi olduğunu düşünmeniz gerekir. Rasyonel birisi bir doları kabul etmelidir. Ve zeki olduğumuza göre, biz de bir dolar teklif etmeliyiz, ancak çok azınız bir dolar teklif etti. Neden? Çünkü insanların salt rasyonel olmadıklarını biliyorsunuz. İnsanlar, tek seferlik bir oyunda bile, adil olmayan dağıtımları kabul etmezler. Sadece intikam alma amacıyla bunu reddedeceklerdir. Sonuçta, daha fazla önermeniz gerekmektedir. Bu durum, insanların kendilerine bir dolar teklif edildiği durumda aşırı öfkelenmelerini gösteren nöroanatomi kanıtlarını sağlayan nöroekonomi açısından da incelenmiştir [gülüşmeler]. Kimse kendisine bir dolar teklif edilmesinden hoşlanmamaktadır.

Şimdi, burada ilginç şekilde gündelik hayatımızla da ilişkili daha genel bir ahlak var. Rasyonel bir insan kolayca istismar edilebilir. Rasyonel bir insanın kışkırtmalara, saldırılara yanıtları çoğunlukla uygunsuz olarak değerlendirilecektir. Benim rasyonel olduğumu bilerseniz ve bir durumda bir arada olsak, bana “Hey. Al sana bir dolar. Hey, Bay Rasyonel bir dolar, sıfır dolardan daha iyidir.” derdiniz ve ben de “Peki, tamam.” derdim, çünkü ben rasyonelim. Benzer şekilde, rasyonel bir insanın bunun için yaygara koparmayacağını anlatabildiğiniz sürece, bütün gün benimle uğraşabilirsiniz, her şekilde taciz edebilirsiniz, sahip olduğum şeyleri alabilirsiniz.

İrrasyonel olmanın, öfkelenebilmenin bir avantajı vardır. Çünkü eğer irrasyonelseniz ve öfkeli olarak biliniyorsanız, insanlar irrasyonelliğiniz dolayısıyla

size daha iyi davranmak zorunda kalacaktır. Kimden alacağım? Son derece mantıklı olan kişiden mi yoksa buluttan nem kaparak öfkelenenden mi? Tabii ki de, mantıklı olanla uğraşırım, çünkü mantıksız olan mantıksız şeyler yapabilir. Bu her ne kadar paradoksal olarak görünse de, irrasyonel olmak ya da en azından ortalama bir irrasyonelliğe sahip olmak, avantaj sağlamaktadır.

Şimdi, tahrik etmekle ilişkili olmasa da, bu konu da insanların neden âşık olduklarına ilişkin teori içerisinde ele alınmıştır. Düşünün ki, hayatınızı kiminle geçireceğinize karar vereceksiniz, bu büyük bir güven meselesidir. Birlikte çocuklar büyüteceğiz. Benim çekip gitmemem sizin için son derece önemli. Ve ben son derece rasyonel bir insanım ve size “Seninle eş olmalıyız, çünkü ben seni bugüne kadar tanıştığım uygun kişiler arasındaki en çekici kişi olarak görüyorum. Ben son derece rasyonelim ve durum bu şekilde olduğu sürece birlikte olmalıyız.” diyorum. Evet, bu oldukça mantıklı ve rasyonel ancak yine de sizin için ayakları yerden kesilen birisiyle birlikte olmak istemez misiniz? Ayaklarınızın yerden kesilmesi irrasyoneldir, ancak aynı zamanda belirli bir açıdan, kendinizi sevdirebilir, çünkü irrasyonellik uzun vadede bu kişiye daha çok güvenebileceğinize işaret eder, tıpkı öfkeli olan birisinin irrasyonelliğinin onunla uğraşmamanız gerektiği anlamına geldiği gibi.

Çalışmalar, aşktan çok şiddetle ilişkili olarak yapılmıştır. İrrasyonellik, irrasyonel şiddetin faydaları cinayet ve diğer suçların çalışılmasında incelenmiştir. DEELIY Daly ve Wilson cinayetin sebeplerini açıklamaktadır. Pek çok cinayet mantıklı bir tahrikten kaynaklanmamaktadır. Pek çok cinayet rasyonel şekilde yapılmamaktadır. Pek çok cinayet aşağılama, küfür, küçük tacizlerden kaynaklanmaktadır, ancak bu deli bir irrasyonellik değildir. Bu adaptif bir irrasyoneliktir. Daly ve Wilson, “kronik olarak çatışan ve savaşan toplumlarda, temel gerekliliklerden birisi – insana dair bir özellik, şiddet kapasitesidir. Diğer yanağını çevirmek azizce bir davranış değil, sadece aptalca ya da rezilce bir zayıflıktır.” diye vurgulamaktadırlar. Eğer itilip kakıldığımda ya da alay edildiğimde rasyonel bir insan olduğumu gösterirsem, itip kakabileceğiniz ya da alay edebileceğiniz birisi olarak bilirim.

Ve gerçekten de görülen o ki, modern dünyada bile – bu geçen seneki bir New York Times’tan. Ve vurguladığı nokta, şiddetin insanların birbirine saygısızlığından ya da ters bir şekilde bakmasından kaynaklandığıdır. Ve “Bu irrasyonel değil mi?” diye düşünebilirsiniz. Ancak, insanların bir arada yaşadığı ve birbirleriyle tekrar tekrar karşılaşmak durumunda kaldıkları ve polis tarafından çok fazla desteğin olmadığı koşullarda irrasyonel değildir. Özellikle ilginç olan bir nokta ise, şiddete ilişkin itibarın öneminin kültürden kültüre farklılık göstermesidir. Ben bu ders boyunca ve hatta yaptığımız diğer dersler boyunca insanda ve diğer hayvanlarda görülen evrensellere, doğuştan gelen şeylere dair konuştum. Bu dersi, kültürel farklılıklar üzerinde durarak bitirmek istiyorum. Ve bu psikolojik olarak oldukça ilginç duygulara ilişkin bir kültürel farklılıktır. Ve sosyologların “onur kültürü” olarak adlandırdıkları farklılığın etrafında biçimlenmektedir.

Bir onur kültürünün bazı özellikleri vardır. Hukuka güvenemezsiniz. Ve oldukça kolay olarak alınabilen bazı kaynakları vardır. Ve sosyologlar bu koşullar karşılandığında, şiddetli misillemeye dair bir itibar geliştirmenin öneminden söz etmektedir. Bu önemli hale gelmektedir. Onur kültürünün örnekleri arasında İskoç dağlıları, Masai savaşçıları, Bedevi tüccarlar ve Batılı kovboylar verilebilir – tüm bu örneklerde sığır gibi zarar görebilecek ve kolayca alınabilecek kaynaklar bulunmakta ve arayıp insanların yardıma gelmesini sağlayabileceğiniz bir 911 hattı yoktur. Onur kültürü en çok Amerika'nın güneyinde modern psikologlar tarafından çalışılmaktadır.

Bu bölgeye sığır çobanları yerleşmiştir ve geleneksel olarak daha az merkezi bir yasal kontrol bulunmaktadır. Sosyologlar da, Amerikan'ın güneyinin kuzeyine göre daha fazla onur kültürüne sahip olduğunu vurgulamaktadır. Peki, nasıl biliyorsunuz? Ne işe yarar bu? Bu derste psikoloji hakkındaki iddialarla ilgileniyoruz. Ve sonuçta, Richard Nisbett ve Dov Cohen onur kültürünü ve farklılıklarını çalıştılar. Ve oldukça ilginç farklılıklar buldular. Amerika'nın güneyinde kuzeyine göre silah yasaları daha fazla gevşek gibi görünmektedir. İşkence ve idam cezası daha fazla onaylanmaktadır. Orduya ilişkin tutumlar daha pozitifdir. Anket çalışmalarında, insanlar onur kültürlerine karşı daha affedicidir ve anlayışlıdır. Birisi kadınıma saldırırsa ben de onun yüzüne yumruğu yapıştırım. Bu Amerika'nın güneyinde kuzeyine göre daha az kötü olarak değerlendirilmektedir. Sadece belirli durumlara özgü olarak, daha yüksek bir şiddet düzeyi vardır. Amerika'nın güneyinin sokakları kuzeyinin sokaklarına göre bir kural olarak daha şiddetli değil. Fark ise, evime birisi girerdi diye o kişiyi vurmam gibi onura ilişkin suçlarda daha yüksek bir suç oranının olması şeklindedir. Ya da birisini benimle alay ettiği için öldürmem gibi.

Bunlar çeşitli anket çalışmalarıydı. Nisbett ve Cohen bugüne kadar duyduğum en ilginç psikoloji çalışmalarından birisini yaptılar. Ve bu çalışmayı – özür dilerim, bunlar Nisbett ve Wilson. Bu çalışmayı, Michigan Üniversitesi öğrencileriyle yaptılar. Tıpkı sizin de burada oluşturduğunuz gibi, bir katılımcı havuzu oluşturdular ve demografik bilgilerini listelediler. Ve sonrasında, İspanyol ya da Yahudi olmayan beyaz erkekleri deneye aldılar. Örneklemelerini bu oluşturuyordu. Onur kültürü fenomeni erkeklere özgü bir fenomendir ve temiz bir çalışma yapabilmek amacıyla homojen bir örneklem aldılar. Yani, İspanyol ya da Yahudi alınmadı. Ve onları provoke ettiler. Ve provokasyon çok zekicedi.

Tıpkı sizin burada Kirtland, SSS ya da Dunham'a [Yale'deki psikoloji binaları] getirildiğiniz gibi, insanları psikoloji binasına getirdiler ve bir masanın oraya getirerek "Evet. Deney için koridorun sonuna gidin." dediler. Önlerinde bir koridor vardı ve koridoru yürümeleri gerekiyordu. Ve koridorun diğer ucunda, onlara doğru erkek bir lisansüstü öğrencisi yürümeye başlıyordu. Elinde bazı dosyalar tutuyordu. Bu kişi, katılımcıya doğru yürüyor, ona çarpıyor ve ardından ona "Geri zekâlı" [gülüşmeler] diyerek yürümeye devam ediyordu. Şimdi, bu lisansüstü öğrencisi, yüzlerce erkeğe çarpıp, onlara geri zekâlı demekten ve yürüyüp gitmekten sorun çıkmadan kurtuldu – kavga olmadı, kimse vurulmadı. Ardından bu kişileri odaya aldılar ve teste soktular. Görülen o ki, stres yanıtlarında farklılıklar bulunmaktaydı.

Ortalamada, Amerika'nın güneyinden erkekler, kuzeyinden olan erkeklere göre daha yüksek hormon tepkisi ve stres tepkisi – testosteronda ve kortizolda yükselme – göstermişlerdir. Daha sonraki davranışlarda, kızdırılmış olduklarını gösterecek şekilde farklılıklar görüldü. Örneğin, boşluk doldurma sorularında farklılıklar görüldü. Örnekleri tam olarak hatırlamıyorum ancak, şuna benzer örnekler vardı “John dükkana girdi ve bir “boşluk” satın aldı” ve kuzeyliler örneğin “elma” diyorlardı. Ancak güneyliler, o gıcık lisansüstü öğrencisini öldürmek için “AK47” [gülüşmeler] diyorlardı [gülüşmeler]. Tekrar hatırlatayım, Amerika'nın güneyindeki insanların tümü Amerika'nın kuzeyindeki insanlardan daha şiddete eğilimli değiller – ancak onura ilişkin tahriklere daha duyarlılar.

Şimdi, bu dersi birkaç yıl önce verdiğimde, güneyli bir öğrenci bana geldi ve Yale'deki güneyli azınlığın seçilmesini biraz kırıncı bulduğunu Yale'de insanların güney Amerikalılar hakkında söylediklerinin başka hiçbir azınlık grubu için asla söylenmediğini belirtti. Şimdi, bununla ilişkili iki noktaya değinmek istiyorum. Birincisi, tabii ki bunlar ortalama farklardır. Tüm güneyliler ve kuzeyliler bu açılardan farklılaşmazlar. Diğeri ise, bu etkinin gerçek olduğunu düşünüyordum ancak bunun yanında onur kültürlerinin diğer kültürlerden farklarının tamamını yansıtmakta çok da yeterli olmadığıdır. Nisbett, örneğin, kendisinin bir güneyli olduğunu söylemekte ve kuzeye gittiğinde insanların ne kadar kaba olduklarını görünce şaşırıldığını eklemektedir. Bu durum, Amerika'nın kuzeyinin bir onur kültürü olmamasından ve insanların bir tepki ya da misillemeden korkmamalarından ötürü daha az uygun davranmalarından ileri gelmektedir. Dahası, onur kültürünün onur, sadakat, cesaret ve kendine yeterlilik gibi bazı değerleri tamamen kötü olmak durumunda değildir.

Her durumda, bu evrimsel geçmişe sahip olan şeylerin kültür tarafından dönüştürülüp şekillendirilebileceğine ilginç bir örnektir. Geçtiğimiz derslerde öfke, çocuklarımıza olan sevgimiz, korku, minnettarlık gibi duygularımızın sistemdeki sapmalar ya da gürültüler olmadığını vurgulamıştım. Tersine, bunlar doğal ve sosyal çevreyle baş edebilmek üzere şekillenmiş son derece karmaşık motivasyonel sistemlerdir. Ve biz bunu ancak evrimsel yaklaşımın analizleri sonucunda bilebiliyoruz. Şimdi, D'Arcy Thompson'a dönecek olursak “her şey şu anda olduğu biçimdedir, çünkü bu şekilde oluşmuştur.” Ve bu haftaki, okuma yanıtlarınız şunlardır [bir slayda işaret ederek]. Ve size Çarşamba günkü sınavda iyi şanslar diliyorum. Görüşmek üzere.